

УДК 338.64

Молодецький С.С.

*здобувач кафедри управління фінансово-економічної безпеки
Університету економіки та права «КРОК»***РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ ЯК ЗАГРОЗА ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ****RAIDING IN UKRAINE AS A THREAT TO BUSINESS ACTIVITY****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто такий вид загроз економічній безпеці суб'єктів господарської діяльності, як рейдерство. Розкрито його зміст та негативний вплив на економічну безпеку підприємницької діяльності. Проаналізовано внутрішні та зовнішні умови, що сприяють виникненню рейдерства в Україні. Розглянуто передумови та механізми рейдерських атак на підприємства.

Ключові слова: рейдерство, економічна безпека, загроза економічній безпеці підприємництва, захоплення підприємств, захист підприємств.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен такой вид угроз экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности, как рейдерство. Раскрыто его содержание и негативное влияние на экономическую безопасность предпринимательской деятельности. Проанализированы внутренние и внешние факторы, которые способствуют возникновению рейдерства в Украине. Рассмотрены предпосылки и механизмы рейдерских атак на предприятия.

Ключевые слова: рейдерство, экономическая безопасность, угроза экономической безопасности предпринимательства, захват предприятий, защита предприятий.

ANNOTATION

In article, such a type of threats to economic security of economic entities as «raiding» is considered. Its content and negative impact on economic security of business activity is revealed. Internal and external factors, which promote emergence of raiding in Ukraine, are analysed. Prerequisites and mechanisms of raider attacks on the entities are considered.

Keywords: raiding, economic security, threat to economic security of entrepreneurship, illegal takeover of entities, protection of entities.

Постановка проблеми. Серед найбільших загроз приватним підприємствам останніми роками є рейдерство, кінцевою метою, результатом яких є зміна власника. Воно проводиться у кілька етапів, на кожному з яких вирішуються певні завдання, досягаються цілі.

В країнах з ринковою економікою, однією із форм конкуренції є агресивна, напівзаконна діяльність суб'єктів господарювання – так зване рейдерство. Випадки рейдерства в його різноманітних проявах можна спостерігати в різні часи і майже в усіх країнах з ринковою економікою. Це явище, як правило, викликане різними чинниками: недосконалістю законодавства, бажанням іноземних компаній увійти на ринки інших країн тощо. Рейдерство можна порівняти з середньовічним піратством. Як колись пірати ставили людину перед вибором «гроші або життя», так і сучасні пірати бізнесу – рейдери, маючи сильні фінансові важелі та зв'язки з владними органами, фактично майже завжди залишають підприємства без вибору. Поняття

«рейдер» на Заході існує давно, а в Україні – з початку 90-х років минулого століття. Рейдерство можна визначити як інструмент захвату, який включає в себе комплекс юридичних, психологічних, економічних, військово-спортивних методик і технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема рейдерства перебуває у полі зору як багатьох науковців у галузі цивільного, адміністративного, господарського права, так і практикуючих юристів та економістів. Питанням рейдерства присвячені наукові дослідження Ю.А. Берлача, О.О. Белікова, З.С. Варналія, К.В. Веселкова, В.О. Глушкова та ін. Однак проблема протидії рейдерству в корпоративному та інших секторах економіки і на сьогодні залишається невирішеною та не втрачає своєї актуальності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. До основних проблем, які сьогодні перешкоджають зміцненню економічної безпеки підприємництва та боротьбі із рейдерством у регіонах України, є недостатнє розуміння з боку керівників бізнес-структур змісту рейдерства як сучасної загрози функціонуванню та розвитку підприємства. По теперішній час комплексно не досліджено передумов виникнення рейдерської атаки та можливих негативних наслідків для підприємств у разі застосування до них прийомів, засобів та методів рейдерства.

Мета статті. Розкриття змісту рейдерства як загрози економічній безпеці підприємницької діяльності, передумов його виникнення та його вплив на сучасні бізнес-структури.

Виклад основного матеріалу. Посилена увага суспільства, ряд заходів, вжитих на державному рівні з метою послаблення рейдерських атак, мали загалом позитивний вплив на зменшення кількості захоплень підприємств. Однак 2011 р. спеціалісти охарактеризували як черговий період активізації рейдерства в Україні. Зокрема, юристи компанії L.I. Group зазначили, що рейдерські атаки повертаються, і все частіше їхніми об'єктами стають підприємства аграрної галузі. Юристи констатували, що «за два останні роки стали свідками зухвалих посягань на корпоративні права в так званих аграрних областях України, зокрема, Чернігівській, Хмельницькій, Полтавській, Черкаській і Вінницькій». За даними Pricewaterhouse Coopers, наведеними в дослідженні «Усесвітній

огляд економічних злочинів» за 2011 р., незаконне привласнення майна стало найпоширенішою формою економічних злочинів в Україні (73% 2011-го порівняно із 59% 2009 р.) [1].

Визначаючи шляхи подолання рейдерства, потрібно виходити з умов, що сприяють його виникненню. До внутрішніх умов, що створюються безпосередньо на підприємстві, належать: сумнівний спосіб, у який була набута власність, низький професіоналізм керівництва компанії, слабка в професійному плані юридична служба, суттєві порушення у веденні документації, недотримання комерційної таємниці, відсутність служби безпеки компанії, наявність старих боргів компанії, порушення власниками та керівниками прав дрібних акціонерів, які роками не отримують дивідендів, ігнорування деякими власниками контрольного пакета акцій та їх органами управління інтересів трудового колективу [2, с. 196; 3, с. 39].

Серед зовнішніх умов автори називають недосконалість чинного законодавства, низький рівень правової культури, правовий нігілізм представників органів влади, імпорт рейдерських технологій, команд та капіталів з Росії, низьку дисципліну виконання законодавства, високий рівень корупції в країні.

Поширення неправомірних захоплень (поглинань, несумлінних перехоплень корпоративного контролю, рейдерства) стало помітною тенденцією останнього десятиліття в економіці України. При цьому, на думку Ради національної безпеки і оборони України, загроза рейдерства серед інших загроз економічній безпеці виходить на перший план [4]. Невипадково рейдерство називають економічним бандитизмом або економічним тероризмом [5].

Варто констатувати, що в сучасній українській економіці існує інституціональний дефіцит. Про це свідчить явище рейдерства, яке небезпечно тим, що воно заміщає інституціональний, тобто правовий, порядок. Це явище паразитує на нормальному сегменті інституціональної ринкової економіки – ринку злиттів і поглинань (ринку M&A: mergers & acquisitions). Рейдерство – підміна ринку M&A, оскільки це саме захоплення, насильство в економіці.

В Україні недружнє поглинання (рейдерство) найчастіше являє собою встановлення контролю над компанією із застосуванням протизаконних методів і засобів, що часто супроводжуються заволодінням акціями компанії проти волі її дійсних власників.

Рейдерський ринок в останні роки став інтенсивно розвиватися в регіонах, особливо з родючими землями. Хоча масштаби рейдерських захоплень дотепер точно не підраховані, практично будь-який підприємець в Україні живе під страхом рейдерського захоплення. Метою захоплення можуть бути як дрібні, так і міцні підприємства, як стратегічні і соціально значимі, так і ті, цінність яких зводиться до

ринкової вартості земельної ділянки, на якій вони розташовані [6].

Останніми роками також активізуються процеси банкрутства підприємств, у тому числі оборонно-промислового комплексу та інших стратегічних об'єктів. Нерідко ініціаторами банкрутств виступають не тільки комерційні структури, у тому числі закордонні, але й державні органи і організації, державні підприємства паливно-енергетичного комплексу. Вирішуючи свої вузькі завдання на шкоду інтересам суспільства і держави, вони створюють загрозу безпеки країни.

Якщо в середині 90-х років незаконне заволодіння власністю, як правило, здійснювалося особами, що нею керували (шляхом доведення підприємства до банкрутства з метою його приватизації на свою користь), то пізніше все частіше стали відбуватися захоплення чужої приватної власності, що одержало найменування рейдерства.

Етимологія поняття «рейдерство» має відношення до піратства – морського розбою. Термін «рейдерство» походить до англійського the raid – «набіг», «раптовий напад», причому ідентичне значення і навіть написання цього слова можна зустріти в мовах всіх морських держав – іспанській, німецькій, французькій. Слово «рейдер» у перекладі з англійської означає «грабіжник». Рейдерами в середні віки називали самостійно діючі кораблі, які на відміну від піратів служили уряду і нападали тільки на кораблі і поселення, що належать ворожій країні.

Розкриємо найбільш цивілізований вид рейдерства – так зване «біле», оскільки проблема чорного та сірого рейдерства повинна розглядатися, на наш погляд, у специфічному контексті. Зазвичай у випадку «сірого» рейдерства проблема лежить в площині боротьби із корупцією, адже прийняття незаконних судових рішень з порушенням норм матеріального та процесуального права заангажованими суддями є практично єдиним дієвим інструментом дії рейдерів. «Чорне» рейдерство повинно розглядатися в площині кримінального права та ефективності роботи правоохоронних органів нашої держави.

Явище «білого» рейдерства доцільно розділяти в історичному аспекті, адже ніщо, в тому числі і механізми недружнього поглинання, не стоїть на місці і поступово розвивається.

Загалом можна виділити два основних етапи розвитку «білого» рейдерства в Україні: перший припадає на період перерозподілу об'єктів колишньої державної власності після проведення масової приватизації та розпочинається 1994–1995 рр. і закінчується приблизно 2000–2002 рр.; другий етап починається на початку 2000 р. і закінчується 2010 р. Слід зауважити, що такий поділ є умовним, оскільки деякі механізми реалізації рейдерських захоплень притаманні різним етапам розвитку цього явища, і

такий поділ є виправданим лише з точки зору еволюції виникнення окремих механізмів.

Отже, основними і найбільш поширеними передумовами, які завжди є відправною точкою для початку організації будь-якої рейдерської атаки на підприємство є:

– якщо мова йде про приватизовані (корпоративізовані) підприємства в минулому державного сектора економіки – проведення приватизації (корпоратизації) державних і комунальних підприємств незаконним шляхом, як-то придбання активів за несправедливою (заниженою) ціною, не публічно, не прозоро (шляхом проведення закритого конкурсу, недопущення до участі в приватизаційному конкурсі або аукціоні інших учасників, не опублікування або приховування від широкого загалу умов конкурсу тощо), порушення окремих норм приватизаційного законодавства під час приватизації, невиконання або неповне виконання умов приватизаційного конкурсу, недодержання кваліфікаційних умов щодо участі у приватизаційному конкурсі, порушення визначеної законом процедури проведення приватизації. Порушення або ущемлення прав та законних інтересів акціонерів або учасників підприємства, як правило, з боку акціонерів/учасників або керівних органів підприємства, просто невдоволення певних акціонерів/учасників своїм положенням або самою участю у капіталі підприємства, існуюча правова суперечка або інший конфлікт між співвласниками підприємства;

– порушення положень корпоративного законодавства при проведенні загальних зборів акціонерів/учасників підприємства, при прийнятті рішень керівними органами підприємства, невідповідність установчих документів або інших локальних актів підприємства вимогам чинного законодавства України;

– неефективна господарська діяльність підприємства, що може виражатися у збитковості підприємства, наявності значної, перманентно існуючої кредиторської заборгованості, непропорційності між отримуваним доходом підприємства і ринковою вартістю належних йому активів.

Залежно від передумов вчинення рейдерської атаки на підприємство рейдер визначає конкретні механізми, за допомогою яких буде реалізована мета – захоплення контролю над підприємством або найціннішим його активами. Слід зауважити, що якоїсь універсальної або загально вживаної рейдерської схеми не існує, оскільки початкові умови для захоплення конкретного підприємства у кожному конкретному випадку є цілковито індивідуальними та унікальними, тому розробка рейдерських схем захоплення підприємства є в найбільшій мірі високоінтелектуальною, в чомусь навіть творчою роботою, адже потребує від її розробників високої кваліфікації у сфері юриспруденції, макро- та мікроекономіки, бухгалтерського обліку, PR тощо.

Як правило, відправною точкою у будь-якому недружньому поглинанні є забезпечення участі у самому підприємстві, тобто отримання частки в його капіталі шляхом скуповування акцій підприємства, якщо мова йде про відкрите (публічне) акціонерне товариство, або шляхом отримання акцій у власність через договори позики і застави акцій та договори дарування (зазвичай, за певну винагороду), якщо мова йде про закрите (приватне, у разі якщо обмеження щодо відчуження акцій третім особам передбачене його статутом) акціонерне товариство.

Якщо мова йде про товариство з обмеженою відповідальністю, то завдання ускладнюється тим, що, відповідно до норм чинного законодавства, інші учасники ТОВ мають переважне право на купівлю частки учасника, що бажає продати або іншим чином відчужити свою частку і увійти до складу учасників товариства третій особі без згоди інших учасників практично неможливо, окрім випадку, коли інші учасники не погодяться із запропонованою ціною учасника, що бажає вийти з товариства, і не викуплять його частку або якщо відповідних застережень щодо заборони відчужувати частку третім особам не передбачено у статуті.

Після входження до складу учасників/акціонерів основним завданням рейдера стає отримання контролю над підприємством. Поставлена мета досягається найрізноманітнішими інструментами: від блокування пакетів акцій учасників/основних акціонерів за допомогою судових рішень і проведення загальних зборів без урахування їх частки з прийняттям рішень про зміну керівного складу виконавчих органів підприємства і наглядової ради та подальшим розмиванням пакету міноритарних акціонерів шляхом додаткової емісії акцій до створення проблем у функціонуванні самого підприємства і завершення викупу контрольного пакету акцій/часток у товаристві шляхом мирного врегулювання конфлікту із міноритарними акціонерами/учасниками. Як вже зазначалося, все залежить від конкретного випадку.

Слід відзначити, що у випадках рейдерського захоплення акціонерних товариств ключовою фігурою для реалізації схеми є реєстроутримувач підприємства, що атакується, оскільки дана особа володіє практично всією повнотою інформації про дійсних акціонерів підприємства і відповідає за проведення загальних зборів.

Серед основних рейдерських схем слід також виокремити механізм поглинання із застосуванням процедур відновлення платоспроможності і банкрутства підприємства і схему захоплення через контроль боргових зобов'язань підприємства-цілі.

І в першому, і в другому випадках відправною точкою є скуповування боргів підприємства через укладення договорів уступки права вимоги до підприємства з його контрагентами, перед якими у підприємства є непогашені зобов'язання.

У першому випадку після завершення початкового етапу за умови здобуття вагомого кредитного портфелю рейдер починає судовий процес зі стягнення даного боргу із застосуванням забезпечення позову шляхом накладення арешту на активи або рахунки підприємства та подальшим зверненням стягнення боргу через органи виконавчої служби та організацією масованої кампанії з підриву ділової репутації підприємства-цілі у ЗМІ. Також досить розповсюдженою є практика звернення до правоохоронних органів із відповідними заявами на посадових осіб підприємства-цілі і подальше порушення проти останніх кримінальних справ (найчастіше за невиконання заробітної плати через заблоковані рахунки). Після цього рейдер звертається (як правило, від номінальної сторонньої особи) до учасників або основного учасника підприємства із пропозицією викупити його частку, але за ціною нижче ринкової, на що останній, як правило, з радістю погоджується. Такий механізм рейдерської атаки є найбільш ефективним при захопленні товариств з обмеженою відповідальністю.

Друга схема передбачає порушення провадження у справі про банкрутство підприємства-боржника, призначення свого арбітражного керуючого розпорядником майна, а далі керуючим санацією і ліквідатором підприємства (оскільки арбітражний керуючий призначається за пропозицією ініціюючого кредитора, яким і виступає рейдер або його компанія), відсторонення посадових осіб від керівництва підприємством з переданням відповідних функцій арбітражному керуючому та подальшим розпродажем найбільш ліквідних активів афілійованим компаніям за обумовленою ціною.

Слід зауважити, що зазначені схеми є ефективними лише в тому разі, якщо кінцевою метою рейдера є активи підприємства, в основному нерухоме майно, а не саме підприємство, оскільки такі схеми передбачають повну дезорганізацію роботи підприємства аж до його ліквідації.

Окремо хотілося б відзначити, що у випадку реалізації рейдерської схеми із захоплення приватизованого (корпоративного) підприємства основним дієвим інструментом є оскарження результатів приватизації у суді через окремі порушення процедури приватизації підприємства, допущені нинішніми його власниками, оскільки основною передумовою рейдерської атаки на такі підприємства в Україні, як і в більшості пострадянських країн, є приватизація державних і комунальних підприємств незаконним шляхом, як правило, їх колишніми керівниками і застосуванням адміністративного ресурсу.

Однак такі схеми були найбільш розповсюдженими і характерними для першого етапу розвитку рейдерства в Україні і на сьогоднішній день себе майже вичерпали в силу відсутності відповідних об'єктів для нападу та впливу стро-

ків позовної давності всіх можливих позивачів у таких спорах.

Окремо хотілося б зупинитися на оцінці рейдерства як явища у вітчизняній правовій та діловій культурі.

Рейдерство на сьогодні є прямим наслідком недотримання або грубого порушення самими ж власниками підприємств чинного законодавства України або їх зневаги до прав та інтересів інших співвласників підконтрольних їм підприємств.

Нарешті, що стосується «білого» рейдерства, то таке явище у будь-якому випадку існуватиме і розвиватиметься, оскільки воно є абсолютно законним і до того ж вискоєфективним способом переходу обмежених економічних ресурсів до найбільш ефективних та дієвих власників.

На нашу думку, якщо мова йде про так зване «біле» рейдерство, то даний процес має позитивний відтінок з наступних причин. По-перше, з суто моральної точки зору рейдерство виступає в ролі, так би мовити, «справедливої сатисфакції» або «розплати» за незаконні дії нинішніх власників підприємства під час приватизації підприємства (у випадку рейдерства першого етапу) або за явно занижену, несправедливу ціну активу, за яку він був придбаний нинішнім власником, у порівнянні з його реальною вартістю. По-друге, «білих» рейдерів досить часто і в більшості випадків цілком справедливо називають «санітарами бізнесу», оскільки їх діяльність спрямована в першу чергу проти найменш ефективних підприємств у своїх галузях, керівництво яких не змогло або не схотіло налагодити рентабельне виробництво та встановити чітку і прозору систему корпоративного управління. На таких підприємствах практично всюди має місце порушення прав міноритарних акціонерів та недопущення їх до управління підприємством, невиконання дивідендів, несправедливий розподіл результатів діяльності підприємства, непрозора система корпоративного управління.

Висновки. Отже, рейдерство в Україні набуло швидкого поширення і в сучасних умовах є серйозною загрозою підприємницькій діяльності. Рейдери розпочинають захоплення компаній із збору інформації і створення відповідних передумов і в залежності від способу вчинення рейдерства проходять певні основні етапи. Від удосконалення способів і методів рейдерства в Україні значно відстає правотворча і правозастосовна діяльність, внаслідок чого юридична відповідальність та покарання за вчинені злочини неповною мірою відповідають ступеню вини рейдерів та наслідків, що наступили в результаті рейдерської атаки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Княжанський В., Білоусова Н., Дубровик А. День. Штурм власності / [В. Княжанський, Н. Білоусова, А. Дубровик] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua/articles/162.denshturm-vlasnosti.htm>.

2. Варналій З.С., Мазур І.І. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З.С. Варналій, І.І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2 (3). – С. 129–136.
3. Веселков К.В. Международный опыт противодействия рейдерским захватам / К.В. Веселков // Российская юстиция. – 2010. – № 11. – С. 61–64.
4. Указ Президента України № 870/2009 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 року «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/9990.html>.
5. Федоров А.Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж (организационно-правовые методы противодействия): [монографія] / А.Ю. Федоров. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – С. 26.
6. Довідка до питання порядку денного засідання РНБОУ від 15.06.2007: «Про хід виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/files/2007/0621arb1.pdf>.